

könyvkereskedelem; Információ; Összefoglalás. Kialátás van az igényesebb külső formára, de mérlegelni kell a megnövekvő költségeket. Egy ideje már tervezik egy lett könyvtári portál létrehozását; ha megvalósul, felületén elérhető lesz a Bibliotēkas Pasaule e-változata. Így könnyebben hozzáférhető lesz a külföldi felhasználók számára. Várható, hogy bevezetik a cikkek, vagy legalábbis egy részük előzetes lektorálását; ez hozzájárulhat több kutatási beszámoló megjelentetéséhez.

Hírlevelek belső használatra

A szakirodalom elsődleges funkciója a kommunikáció, és ezt nem csak a könyvtár- és információtudományi folyóiratok szolgálják. A folyóiratokkal párhuzamosan hírlevelek, egyes könyvtárak vagy könyvtári hálózatok híradói is megjelennek. Ezek általában belső kiadványok, de az érdeklődők számára hozzáférhetőek. A legjobb lett példa a *Jaunās Vēstis*, a Rígai Központi Könyvtár hálózati e-híradója.

A baltikumi könyvtárosság a LISA-ban

Kíváncsiságból gyorskeresést végeztek a LISA-ban arra vonatkozóan, hogyan jelenik meg benne a baltikumi könyvtárosság. Valami miatt az észtek és litvánok sokkal erőteljesebben vannak jelen nemzetközi szinten a szakirodalomban, mint a lettek. A balti államokban lezajlott történelmi átalakulás következtében a külföldön megjelent cikkek nyelve oroszról angol nyelvre váltott. További vizsgáldást igényel, hogy a Ramaatukogu, a Tarp knygu és a Bibliotēku Pasaule cikkeinek kivonatai miért nem találhatók a LISA-ban, noha mindhárom

folyóirat közli az adott szám főbb cikkeinek angol nyelvű kivonatait.

A könyvtár- és információtudományi folyóiratok nyelve

A Lett Könyvtáros Egyesület 8. kongresszusán, majd a Lettországi Egyetem Könyvtár- és Információtudományi Karán vizsgálatot végeztek, hogy megállapítsák, vajon a könyvtárosok és a leendő könyvtárosok olvassák-e a szakirodalmat, mi a véleményük a Bibliotēku Pasaule-ról, szerintük hogyan kellene fejleszteni, miről szeretnének többet olvasni, milyen nyelven olvasnak, és milyen szinten. A válaszadók többsége nagyon jó lett nyelvtudást jelölt meg, valamint azt, hogy jobban kellene ismernie az angol és az orosz nyelvet. Ezért nem meglepő, hogy javasolták a Bibliotēku Pasaule gyakoribb megjelenését, és azt, hogy legyen több lett nyelvű, különösen az oktatásban felhasználható anyagokat tartalmazó könyvtár- és információtudományi folyóirat. Több száz javaslat érkezett különféle témákra, a tematika bővítésére. Többen is fölvetették, hogy a Bibliotēku Pasaule legyen elektronikusan is hozzáférhető. A folyóirat szerkesztője megpróbálja az álmokhoz és az elvárásokhoz igazítani a lehetőségeket.

/SMITH, Inese A.–MAULIŅA, Anna: Library and Information Science journal – new directions in Latvia from one millennium to the next. [IFLA paper] Code number: 002-E, World Library and Information Congress: 71th IFLA General Conference and Council, 14-18 August 2005, Oslo, Norway. 14 p./

(Jáki Éva)

Az elektronikus folyóirat-gyűjtemények kezelése a használatra vetített költség tükrében

Az elektronikus folyóiratok térhódítása új előfizetési modelleket eredményez, és a használat új mérési módjait teszi lehetővé a nyomtatott folyóiratokhoz képest. Mégsem könnyű azoknak a könyvtárosoknak a dolga, akik az előfizetésekkel kapcsolatos döntéseket a használati adatok alapján mért költség adataival szeretnék alátámasztani. Még nehezebb feladat összehasonlítani a különböző kiadók által szolgáltatott használati statisztikákat, olyan ígéretes kezdeményezések ellenére is, mint a COUNTER projekt (*Counting Online Usage of Networked Electronic Resources*,

<http://www.projectCounter.org>). A cikk néhány olyan kísérleti módszert mutat be, amelyekkel a könyvtárak a hálózati források egy használatra jutó költségeit próbálták megállapítani, esetenként nemcsak az előfizetési díjakkal kalkulálva, hanem tekintetbe véve az előfizetésekkel együtt járó működési költségeket is.

A philadelphiai *Drexel Egyetem* például a nyomtatott előfizetésekről a kizárólag elektronikus folyóiratokra történő áttérés költségvonzatát kívánta kiszámítani. A könyvtár 1998-ban 1710 nyomtatott

és 200 elektronikus folyóiratra, míg 2002-ben 370 nyomtatott és 8600 elektronikus folyóiratra fizetett elő. Ez utóbbi szám magában foglalta az egyéni folyóirat-előfizetéseket, a kiadók által „csomagolt” előfizetéseket, az aggregátorok által szolgáltatott folyóiratokat, és a teljes szövegű folyóirat-adatbázisokban levő olyan folyóiratokat, amelyek a három előbbi csoportban nem fordulnak elő. A költségek kiszámításánál nemcsak az előfizetések árát, hanem az előfizetések bonyolításával és a folyóiratok szolgáltatásával együtt járó költségeket is figyelembe vették (tárolás, szerverek, munkaállomások, szoftverek, karbantartási, kötészeti, nyomtatási és természetesen személyi költségek). A nyomtatott és elektronikus előfizetések éves működési költségei a következőképpen alakultak:

- nyomtatott folyóiratok, lezárt évfolyamok: 258 000 USD (amelyben a tárolási költségek képviselték a legnagyobb részt);
- elektronikus folyóiratok: 138 000 USD (itt a személyi költségek mintegy háromszor annyiba kerültek, mint a másik két csoportnál);
- nyomtatott folyóiratok, kurrens évfolyamok: 90 000 USD.

A működési költségek kiszámítása után következett az elektronikus folyóiratok előfizetési költségeinek meghatározása (folyóiratonkénti ár), ami a fentebb említett előfizetési csoportokban különböző módszerekkel történt. Az egyéni folyóiratoknál egyszerű volt a helyzet, a csomagolt és adatbázisokban szolgáltatott folyóiratok árának megállapításához azonban átlagokat számoltak, sőt az adatbázisok árának csak a felét vették figyelembe az összehasonlításnál, hiszen az adatbázisok több funkciót töltenek be, mint egyszerűen a cikkek teljes szövegének szolgáltatása.

A használat fogalma mást és mást jelentett nyomtatott és elektronikus környezetben. A nyomtatott folyóiratok esetében a példányok kikérését egyetlen cikk olvasásaként számították be, míg az elektronikus folyóiratok használati statisztikáiban a folyóirat egyes cikkeinek megnyitása, letöltése külön-külön használatként szerepel. A számítások minden komplexitásával együtt a könyvtárosok a következő eredményre jutottak: mind az előfizetési, mind a működési költségek figyelembevételével, a használati adatok ismeretében az összes nyomtatott folyóirat egy használatra jutó költsége 17,50 USD volt (ebből különösen sok, átlagosan 30 USD volt a lezárt évfolyamok használata a drága tárolási költségek és a viszonylag kis mértékű használat miatt). Az elektronikus folyóiratok esetében ez az összeg átlagosan 1,85 USD volt, az

előfizetési típusok között pedig kiemelkedett a teljes szöveget tartalmazó adatbázisok kihasználtsága (0,85 USD/használat). A kiadói és aggregátori folyóiratcsomagok első számításra költségkímélőbbnek bizonyultak, mint az egyéni folyóirat-előfizetések, de a használat mérésének mintái ebben az esetben további körütekintő vizsgálatot igényelnek.

Hasonlóképpen a nyomtatott és elektronikus folyóiratok használat alapján mért költségét kívánta kiszámítani Németországban a *münsteri egyetem orvosai karának könyvtára*. Ebben a vizsgálatban 270 olyan folyóiratot vettek alapul, amelyekre mind nyomtatott, mind elektronikus formában előfizetett a könyvtár, a költségeket illetően azonban csak az előfizetési árral számoltak. Gondot okozott a egyes előfizetési modellekben a nyomtatott és elektronikus komponensek szétválasztása. A nyomtatott folyóiratcikkek használatát a Bauer-féle módszerből kiindulva úgy számították ki, hogy az összes folyóiratpéldány számát elosztották tízzel. A münsteri tanulmány nemcsak a nyomtatott és elektronikus periodikák használati költségeinek különbségeire (18,68 EUR/3,47 EUR), hanem az egyes szolgáltatók közötti különbségekre is fényt derített (pl. az Academic Press a legdrágább, a HighWire a legolcsóbb előfizetésnek bizonyult).

A *virginiai egyetemen* az elektronikus folyóiratokban található cikkek használatának költségét szintén az előfizetési költségre alapozva számolták ki. A 26 kiadó és aggregátor által szolgáltatott elektronikus állományban mintegy 1,4 millió cikket olvastak 2003-ban. Egy cikk átlagos költsége 1,64 USD volt, de az egyes kiadók között itt is jelentős eltérések mutatkoztak. A referenz adatbázisok esetében az egy keresésre jutó költséggel számoltak.

A *connecticuti egyetemi könyvtár* a ScienceDirect keretében előfizetett folyóiratok használat szerint mért költségeit kutatta. A különböző árú folyóiratok esetében jókora eltérések mutatkoztak, 0,57 USD-től 1230 USD-ig (ez utóbbi esetben a folyóiratot egyszer vették igénybe). Az is kiderült, hogy bizonyos nyomtatott formában elérhető folyóiratokat a vártnál kevesebbszer kerestek online változatban, ugyanakkor hamar népszerűsége tettek szert olyan folyóiratok, amelyekre a könyvtár nyomtatásban korábban nem fizetett elő, ám most elektronikus változatban megjelentek a ScienceDirect kínálatában. Egyszerűbb a helyzet az adatbázisok esetében, ahol az egyes folyóiratok árát nem kell figyelembe venni, tehát csak az előfizetéssel és a

használat (pl. keresések) számával kell kalkulálni. A számok azonban nagyon sokféleképpen magyarázhatók. A connecticuti példában a JSTOR adatbázis ára egyik évről a másikra 33%-kal nőtt. Viszont a használat is nőtt, mégpedig 57%-kal. Ez azt jelenti, hogy az egy használatra jutó költség 15%-kal csökkent.

A folyóiratok kihasználtságának mérésére tehát sokféle módszer létezik, egyedül a számokra támaszkodva azonban kockázatos lenne döntéseket hozni. A számok nehezen összevethetők a különböző előfizetési modellek és a különböző szolgáltatók esetében, arról nem beszélve, hogy egy-egy drága folyóirat olyan értéket képviselhet az adott kar vagy fakultás részére, hogy semmiképpen sem lehet lemondani. Tehát a számszerű adatok mellett nagyon fontos a tartalomra és relevanciára vonatkozó kvalitatív méréseket is végezni.

A konzorciumok különös gondot fordítanak az ár és használat viszonyának mérésére. Az amerikai *OhioLink konzorcium* például saját szerverén tárolja az elektronikus információforrásokat, az így nyert használati adatok tehát megbízhatóbbak, és más termékekkel összevethetőbbek, mint az egyes szolgáltatóktól kapott adatok. Az OhioLink öt éve gyűjti a használati adatokat, amely látni engedi a használat hosszabb távon való kiegyenlítetttségét, vagy az esetleges ingadozásokat. A használat szerinti költség alakulásának figyelésével könnyen szembe tűnnek azok a kiadók, amelyek a többiekhez képest kiugróan nagy költséget jelentenek, és azok is, amelyeknek előfizetési árai gyorsabban emelkednek, mint a használat.

Érdekes megvizsgálni a használat szerinti költségadatokat a kiadók szemszögéből is. Az *Emerald* és az *Institute of Physics Publishing* például az ügyfelek által egy év alatt produkált összes letöltést vették alapul használatként. Az összes költségbe azonban nemcsak az online előfizetéseket számolták be, hanem a pay-per-view modellből származó

jövedelmet, és a nyomtatott előfizetések 50%-át is (ez utóbbit azért, mert mindkét kiadó kínál olyan előfizetési modellt, amelyben a nyomtatásban előfizetett folyóiratokhoz online hozzáférést nyújtanak).

A nyomtatott folyóirat-előfizetések korában a presztízs, az előfizetési ár és az olvasók vélt igényei határozták meg az előfizetésekhez kapcsolódó döntéseket. A rendelkezésre álló online használati adatok érdekes megvilágításba helyezik a nyomtatott előfizetéseket is. A connecticuti könyvtár esetében kiderült, hogy a korábban nyomtatásban előfizetett, most azonban online formában is elérhető, rendkívül drága Elsevier-folyóirat, a *Brain Research* egy online használatra vetített költsége nem is olyan sok (9,12 USD letöltésenként), és valójában a ScienceDirecten keresztül kapott folyóiratok kétharmada ennél nagyobb költségeket eredményez.

A COUNTER-hez hasonló kezdeményezések a használati adatok mérésének megbízhatóbb módjait ígérnek. Ez a projekt a könyvtárosok, kiadók, előfizetési ügynökségek nemzetközi, koordinált erőfeszítésének eredményeképpen jött létre.

A fenti példákból sok megfontolandó következtetés vonható le. Az online használati adatokon alapuló költségszámítás kézzelfogható adatokat szolgáltat az állománygyarapítás és a folyóirat-előfizetésekhez kapcsolódó döntések számára, végső soron tehát a könyvtárhasználók jobb kiszolgálását jelenti.

/FRANKLIN, Brinley: Managing the electronic collection with cost per use data. [IFLA paper] Code number: 098-E, World Library and Information Congress: 70th IFLA General Conference and Council, 22–27 August 2004, Buenos Aires, 125. Statistics and Evaluation with University Libraries. 10 p. <http://www.ifla.org/IV/ifla70/prog04.htm/>

(Balogh Anna)

Az internethasználók információszerzésének összefüggései – egy szlovákiai kutatás eredményei

2003-ban és 2004-ben Szlovákiában reprezentatív kutatásokat végeztek azoknak az összefüggéseknek a feltárására, amelyek az olvasással, az internet és a tömegkommunikációs eszközök használatával kapcsolatosak. A tervezett 1500 megkérde-

zett közül 1409 válaszadó adatait hasznosították a felmérésben.

A 2003-as adatok szerint a szlovák háztartások 39%-a rendelkezett számítógéppel, 2004-re ez az